

Przywództwo narodowe, doświadczenie i nowoczesność

Joanna Kurczewska

Instytut Filozofii i Socjologii PAN

jkurczew@ifispan.waw.pl

Summary

National leadership, experience and modernity

The aim of the article is to show how national leadership is articulated in modern and postmodern social experience and is rooted in current social and political reality. The author constructed types of national leadership and projected duties and entitlements for a national leader role. The aim is to present a flexible set of educa-

tional duties and entitlements, and not to present the coherent structure of ideas similar to systemic national ideology. On the basis of a national experience project the author presents the national leader role as sensitive to different types of knowledge.

Keywords: national leadership, ideological project, cultural patterns, national experience, constructivism

Czym jest przywództwo narodowe

Przywództwo narodowe jest kategorią analityczną, która jest organicznie związana z rekonstrukcjami zjawisk, procesów narodowych, oraz form ideologicznych, takich jak ideologia narodowa, idee narodowe, związanych ze społeczeństwem nowoczesnym i kulturą nowoczesności. (Ma także związek z określeniami pewnego stanu kultury i ideologii, czyli z tym, co jest nazywane modernizmem).

Ponowoczesność i substytucja przywództwa narodowego

Innymi słowy, choć uważam (a nie jest to opinia szczególnie popularna wśród badaczy narodu i nacjonalizmu), że rekonstrukcje narodów i nacjonalizmów są też elementem koniecznym w badaniach kultury i społeczeństwa ponowoczesności, to sędzę, że przywództwo narodowe jest kategorią związaną wyłącznie z nowoczesnością (w jakimkolwiek jej znaczeniu) a w społeczeństwie i kulturze ponowoczesności nie występuje; jego miejsce zajmują:

Showman narodowy. Jeśli ktoś do przekazywania treści narodowych używa najbardziej trywialnych przekazów medialnych – konstruowanie wzorca za pomocą talk-show i tego typu programów oraz programów interaktywnych; gdy jakaś znana postać będąca w danym momencie (np. zdobył bramkę) „bohaterem narodowym” opowiada o tym, jakim jest Polakiem, Francuzem czy dobrym Amerykaninem; czy pokazuje, jak osiągnęła ten stan i za pomocą perswazji, a jeszcze lepiej – mało uchwytnych manipulacji wskazuje, co warto robić, żeby być „dobrym” członkiem narodu.

Showman pokazuje też jakieś wartości narodowe czasami sam nie wiedząc, że się go będzie na różne sposoby naśladowało (jestem taki, jaki jestem; dopiero oceny opinii publicznej, a zwłaszcza dziennikarzy, czynią zeń wzorzec do naśladowania), czyli będzie się naśladowało jego przekonania, zachowania (często pozawerbalne). Mówiąc krótko, showman proponuje pewien styl narodowy i tylko to, a inni wpływowi uczestnicy komunikacji czynią z niego realny wzór, którego zachowanie stanowi wystarczającą dotę perswazji.

„Wyzwalacz” narodowy. To osoba publiczna (*celebrity*), która dlatego, że z jakichś powodów znacznej grupie osób jest dobrze znana (albo wydaje się dobrze znana), zaczyna uchodzić za wzór patrioty, a jego zachowanie zaczyna być uważane za spełniające kryteria idealnego postępowania w sprawach narodowych. Z tego powodu – np. ciekawej biografii patriotycznej, która uchwyciły media – zaczyna być traktowana (w tym szczególnie pomocni są dziennikarze

i komentatorzy, którzy „pomagają” odbiorcom definiować daną osobę jako mającą prawo do bycia żywym wzorcem narodowym) i wskazywana jako ta osoba, która może być „wyzwalaczem” niezafatwionych, trudnych, wstydlivych, kłopotliwych, brzydkich spraw narodowych. „Wyzwalacz” wskazuje na „wrażliwe miejsca” – sprawy, wartości, wydarzenia, które np. zdaniem jakichś liczących się aktorów społecznych i politycznych kształtują „wnętrze” narodu a co za tym idzie dotyczą każdego z członków tego narodu i stanowią jego wewnętrzny ważny problem. Można powiedzieć, że „wyzwalacz” jest jak bateria naładowana niezafatwionymi przez cały naród bądź elity czy masy problemami – nagromadzonymi żałami, poczuciem winy, kompleksami wyższości i niższości, wreszcie niepewnością. Co równie ważne – wyzwalacz ujawnia, jakie sprawy, które np. trafiają do debaty publicznej, świadczą, że dany naród jest podatny na zranienia (słabe punkty, grzechy przeszłości).

Można powiedzieć, że „wyzwalacz” wskazuje czułe miejsca tożsamości narodowej i jemu, a nie np. showmanowi czy wirtuozowi narodowemu, przypisana jest rola i zadanie odkrywcy tabu i sekretów narodowych. Dodajmy, że w działaniu „wyzwalacza” szczególną rolę odgrywa nasza wrażliwość na przeszłość narodową, na sekrety i kłopoty odziedziczone po przodkach. Tutaj szczególnie istotne jest to, że „wyzwalaczowi” a nie komuś innemu pozwala się „szargać świętości” ale przede wszystkim pozwala mu się – jak prokuratorowi – orzekać o utracie niewinności przez dany naród (np. sprawa Jedwabnego czy kolaboracji we Francji).

Warto zauważyć, że kategoria „wyzwalacza” może występować – w odróżnieniu od showmana, który zawsze jest podmiotem jednostkowym – w wariacie jednostkowym, ale i zbiorowym. Może też być – w odróżnieniu od tegoż showmana – stosunkowo anonimowy, gdyż np. odwaga ujawniająca się w fakcie odkrycia czegoś wstydliviego z punktu widzenia interesów narodowych może z kogoś mało znanego uczynić gwiazdą sezonu.

„Wyzwalacz” częściej świadomie niż nieświadomie używa w odkrywaniu czułych miejsc narodu i przekazywaniu o nich wiedzy i in-

terpretacji społeczeństwu różnych technik szantażu emocjonalnego: począwszy od niewinnych gier, w których wykorzystuje się odniesienia zarówno do narodowej odświętności, jak i do narodowej codzienności, a kończąc na lustracjach narodowych, doktrynach wstydu czy nowej polityki historycznej (trzeba się wstydzić za coś...), czy doktrynie historiozoficznej objaśniającej genealogię „wrażliwych” miejsc narodowych. Mamy zatem szeroki wachlarz możliwości, począwszy od gier, a skończywszy na uporządkowanej manipulacji historiozoficznej czy innych formach manipulacji, wspartych na wiedzy naukowej. Praktyki w tej dziedzinie stosowane przez „wyzwalacza” są odwrotnością przejrzystości, są niejawne, nieprecyzyjne, co sprzyja, że jakieś wartości narodowe i czyny narodowe „pokryte są” gęstą mgłą. Mgła jest – jak myślę – dobrą metaforą atmosfery, która wywołuje ten rodzaj substytutu przywódcy narodowego „Mgła werbalna” dezorientuje, dezinformuje i zaciemnia obrazy rzeczywistości.

W tym przypadku, dodajmy, nie jest ważny stan ducha osób, którym „wyzwalacz” przypomina miejsca wrażliwe w narodzie, bo powoduje on dyskomfort i to, że doznający dyskomfortu czuje się źle, sprzyja temu, że jest gotowy, by zrobić wszystko – nawet wbrew własnym interesom – by poczuć się lepiej. Można powiedzieć, że dzięki temu dyskomfortowi, który zwykle towarzyszy reakcji na działania „wyzwalacza”, mamy do czynienia z całkowitą bezbronnością odbiorców i to taką, że osoby jej doznające są gotowe zrobić wszystko, aby uniknąć poczucia dyskomfortu, a często towarzyszącego mu poczucia dysonansu. A zatem, można powiedzieć, że temu typowi substytutu przywódcy narodowego „przysługuje” podobna cecha bezbronności i skuteczności, „gotowości na wszystko”, co idealnemu odbiorcy przywódcy narodowego w jego odmianie nowoczesnej. Chodzi tutaj o „wodza” narodowego, któremu się zawiera automatycznie i bezalternatywnie.

Wirtuoz sprawy narodowej. To osoba publiczna, która w sposób najbardziej perfekcyjny wyraża uznane za imponderabilia narodowe wartości, i czyni to, używając zasobów elitarnych kultury narodowej. Do tej kategorii substytutów przywódców narodowych

należą – prócz wybitnych przedstawicieli sztuk pięknych, takich jak kompozytorzy narodowi, artyści narodowi, malarze, pisarze wyrażający „ducha narodowego” – także bohaterowie narodowi (najczęściej dzięki wysiłkom heroicznym zbrojnym, np. partyzantka), związani z jakimś ruchem narodowym, ale działającym w otoczeniu i używającym środków z kultury ponowoczesności, np. z ruchem ekologicznym lub prowadzący życie godne w jakiejś społeczności. Przede wszystkim do tej kategorii należą intelektualiści występujący w roli nie tylko autorytetów intelektualnych, ale autorytetów moralnych i estetycznych, którzy świadczą o wartościach narodowych jakimiś swoimi tekstami, które jednak – w porównaniu z intelektualistami związanymi z rolami nowoczesnego przywództwa – nie formułują otwarcie swojej misji i nie występują – jak intelektualiści nowoczesności – w roli prawodawców. Są oni tylko tłumaczami nastrojów, opinii i aspiracji członków danego społeczeństwa narodowego i wirtuozami w tych stanach emocji i intelektu, których doznają inni, mniej „elitarni” członkowie społeczeństwa narodowego. W tej roli ważne jest to, że do obrazowania narodu używają języka kultury elitarnej, która za elitarną w danym społeczeństwie uchodzi. Przede wszystkim chodzi o to, żeby wirtuoz użytkował te dziedziny kultury wyższej, która w danym społeczeństwie jest uważana za tę, która tę kulturę najdoskonalej wyraża (np. poezja lub muzyka). Mówiąc krótko, nie są oni (jak w przypadku prawdziwych przywódców narodowych, czyli tych nowoczesnych) przywódcami narodowymi – prawodawcami, tak samo jak nie są nimi wyzwalacze narodowi i showmani.

*

Powyższe odmiany substytucji przywództwa narodowego dotyczą analitycznie czystej kategorii społeczeństwa ponowoczesnego i kultury ponowoczesnej. W tym stanie ujawniają one charakterystyczne cechy doświadczeń narodowych, indywidualnych i zbiorowych w ramach społeczeństwa i kultury ponowoczesności. Wskazują, że unieważnione zostały podstawowe zasady nowoczesnego przywództwa narodowego.

Po pierwsze – relacja asymetryczności i uległości zachodząca między masami a przywódcami i to, że te masy uważają tych przywódców za niedościgłe dla siebie ideały i autorytety.

Po drugie – że w tej podstawowej relacji masy i przywódcy jednocześnie zgodni są, że przywódcy „wiedzą lepiej” co jest potrzebne danemu narodowi i że tym, co mu potrzebne, jest porządek w wartościach i instytucjach narodowych (odnosi się to do wszystkich trzech wymiarów czasu społecznego danego narodu) oraz – jeśli tego porządku jeszcze nie ma – uzasadnione jest dokonanie rewolucji narodowej, a przede wszystkim dokonanie sanacji moralnej narodu.

Po trzecie – przywódcy wiedzą lepiej nie tylko co jest potrzebne narodowi obecnie, ale wiedzą lepiej jak powinna wyglądać przyszłość tego narodu i cele do określonego rodzaju przyszłości prowadzące. (To właśnie ten rodzaj przywódców dysponuje prawem danym mu przez członków społeczeństwa (interpretacja oficjalna) narodowego do zagospodarowania przyszłości i określania celów – bliższych i dalszych – które do realizacji państwa narodowego prowadzą).

Przywództwo narodowe w nowoczesnej i ponowoczesnej terażniejszości (jakie jest i jakie być nie może)

Dwa opisane typy doświadczenia narodowego występują nie tylko w stanie „czystym”, nie występują też w czystych typach kontekstu nowoczesności i kontekstu ponowoczesności. Występują w terażniejszości, która nie tylko w Polsce ma charakter różnorodnej terażniejszości, a więc takiej, w której obok elementów nowoczesnych występują ponowoczesne, tradycyjne, przednowoczesne, czy obok elementów zapożyczonych z własnej historii mamy do czynienia z zapożyczeniami kulturowymi i społecznymi z współczesnych rzeczywistości innych narodów i państw.

Trudno nie przyjąć założenia (a na jego rzecz „pracowało” wiele rodzajów badań i studiów), że terażniejszość europejską (i nie tylko

ją) cechuje nieusuwalna różnorodność. Innymi słowy, chodzi o akceptację założenia, że terażniejszość, np. Polaków czy Słowaków, znajduje się „pomiędzy tradycją, spuścizną socjalizmu, nowoczesnością a ponowoczesnością” (Ziółkowski 1997).

W terażniejszości można dostrzec obecne w nich napięcia intelektualne i emocjonalne między budującymi tę różnorodność stylami nowoczesnego i ponowoczesnego uczestnictwa w kulturach.

Specyficzne struktury doświadczenia narodowego, takie jak struktura przywództwa, reagują na różnorodność terażniejszości za pomocą odmiennych języków narodowych, które towarzyszą różnym formom nowoczesności (socjalistycznej i kapitalistycznej) i ponowoczesności kapitalistycznej.

W moim przekonaniu – i to chciałabym bardzo podkreślić, dlatego nie tylko warto, ale *koniecznie* trzeba zajmować się analizami przywództwa narodowego – właśnie sam fakt występowania przywództwa, konstatacje jego obecności pozwala dopiero mówić, że mamy do czynienia z nowoczesnym doświadczeniem narodowym, a nie z jakimkolwiek innym, historycznym czy strukturalnym typem doświadczania uczestnictwa w określonych wspólnotach narodowych – realnych czy wyobrażonych.

Na czym polega nowoczesne doświadczenie narodowe, czyli to z projektu przywódcy narodowego?

Doświadczenie narodowe jako doświadczenie nowoczesne polega przede wszystkim na *manifestowaniu ładu* zbudowanego na wartościach narodowych i interesach narodowych. Przejawia się to w wyznaczaniu granic jego obowiązywania. Budowanie granic, pilnowanie ich i propagowanie ich znajomości należy do najważniejszych obowiązków i uprawnień przywódcy narodowego, a ich przestrzeganie – do powinności zwykłych, przeżywających to doświadczenie jednostek i grup.

Projektowanie ładu narodowego i wszystkie inne związane z tym strategią operacji na wartościach i interesach narodowych powiązane jest stale z manifestacjami wartości i sytuacji, w których może znaleźć się uczestnik ładu narodowego, który świadomie lub nie-

świadomie przekracza granice swego narodu, unieważnia jego znaczenie, włączając się do innego narodu lub co najmniej marginalizując sens przeżywania tego doświadczenia narodowego.

W tę strategię tworzenia porządku jest więc wkomponowany szczególny przywilej intelektualny i emocjonalny nowoczesnego przywódcy narodowego, a mianowicie możliwość akceptowanych przez resztę (masy) *operacji na apostazji i konwersji narodowej* (ale grup, instytucji i państw całych narodów, czyli na skalę masową). To przywódcy decydują w głównej mierze co jest, a co nie jest zdradą narodową, czy przejście na inną wiarę narodową jest nie tyle odejściem od jakiegoś narodu, ile rezygnacją z określonego porządku wartości i interesów, które ten naród kształtują i utrwalają. Apostazja i konwersja są bowiem tymi stanami myślenia i działania, które uświadamiają przywódcom narodowym i zwykłym ich zwolennikom znaczenie granicy, jej moc rozdzielania własnej wspólnoty od strefy obowiązywania obcości i ... różnorodności.

Konwersja w rękach przywódcy to bardzo użyteczne narzędzie, i to zarówno wobec wiernych i lojalnych, jak i odstępców od danej wiary narodowej. Pozwala mu w określaniu – i to jak najbardziej wyrazistym (jeśli chodzi o wartości), i za pomocą spektakularnych sposobów – co jest największym zagrożeniem dla danego porządku narodowego, a nawet więcej – dla funkcjonowania wspólnoty narodowej. Ale także pomaga mu w stygmatyzowaniu odstępców, w karaniu ich, ale i to w konsekwencji wzmacnia granice i odrębność danej wspólnoty narodowej i umacnia porządek w świadomości zwolenników.

Właśnie to przywództwo, a dokładniej – relacja przywódcy ze zwolennikami (masami) reprezentuje w maksymalny sposób charakterystyczną dla nowoczesnego doświadczenia cechę, a mianowicie *wszechobecność dychotomii*, która daje o sobie znać na różne sposoby nie tylko w fundamentalnym podziale na ład narodowy (własnego narodu) i bezład. Dychotomia „przywódca – masy”, ideologowie narodowi i zwykli członkowie narodu, jest nieustannie reprodukowana przez kolejnych przywódców narodowych. Służy im

do budowania dalekosiężnych planów narodowych, w których planuje się nowy ład, czyli kwestionuje dychotomie specyficzne dla danej teraźniejszej rzeczywistości.

Wartość przywództwa narodowego wyraża się w planowaniu przyszłości (osiągnięcie w niej dla pokrzywdzonej mniejszości narodowej własnego państwa) i w porządkowaniu strategii działań, pokazywaniu ich gotowych wzorców, które wieść mogą masy narodowe do celu. Można zatem powiedzieć, że to przywództwo daje o sobie znać zarówno w kreacjach utopii prospektywnych, jak i w swego rodzaju inżynierii narodowej, w której przywódca ustala zestaw najbardziej efektywnych do jej urzeczywistnienia środków.

Obowiązki i możliwości nowoczesnego przywódcy narodowego

Nowoczesne doświadczenie narodowe nakłada bardzo wiele obowiązków na przywódcę narodowego. Powinien on być i wizjonerem, i realistą, architektem i budowniczym; oczekuje odeń świadomości dychotomii, ale i zdolności do jej przewycięzania. Żąda radzenia sobie z kategorią czasu: nie tylko z przyszłością (tylko on tę przyszłość dla swojego narodu już rozpoznał), ale i z teraźniejszością i przeszłością; wymaga poważnego traktowania przestrzeni materialnej i społecznej, bo tam ulokowane są wymarzone państwa narodowe, autonomie dla mniejszości narodowych czy zwycięstwa i ekspansje silnych narodów. Wszystko to ma pozwolić przywódcy narodowemu uwolnić od tych operacji na historii i przestrzeni masy narodowe i uczynić je nie tyle szczęśliwymi, ile skutecznymi w osiąganiu pożądaných przez przywódców celów. Tego typu obowiązki i wymagania kreują więc podstawy mocnego przywództwa, które ubezwłasnowolnia innych i eliminuje dialog między przywódcą a masami. Zakres i intensywność tego przywództwa obserwator może poznać, śledząc tryb przekształcenia przez wodza narodowego dwojakiego typu substratu narodowego: który przyjął postać systemową (uporządkowana całość jakiejś kultury narodo-

wej, skodyfikowane zasady bycia dobrym Niemcem, Polakiem – patriotą) i takiego, który występuje w formie etnocentrycznych doświadczeń potocznych: bezładnych sądów i opinii, rytuałów i nietrwałych emocji w ideologię narodową, jeśli nie systemową, to jakoś skodyfikowaną.

Istotne jest to, że w tym doświadczeniu z jednej strony dysjunkcja kultury narodowej i ideologii narodowej, z drugiej – potocznej etnocentryczności oraz ideologii narodowej są nie do usunięcia. Rozpoznanie ich daje przywódcy specjalne prawo: prawo do stwarzania reguł i zasad, które pomogą masom przekształcać ich „bycie w kulturze narodowej” zgodnie z określonymi wizjami ideologicznymi idealnej kultury (francuskiej, amerykańskiej itd.), i według tych samych reguł uporządkować ich etnocentryczność. Można powiedzieć, że nowoczesne doświadczenie narodowe dzięki swemu organicznemu powiązaniu z koniecznością przywództwa (co wiąże się z przydaniem przywódcom narodowym różnych przywilejów intelektualnych i emocjonalnych, np. poznawczych umiejętności tworzenia „dalekosiężnych planów narodowych”), przekształca się zasadniczo: staje się uporządkowaną czasowo i przestrzennie ideologią narodową.

Takie właściwości projektu nowoczesnego widać lepiej w zderzeniu z projektem ponowoczesnym, w ramach którego zakłada się, że ci, co przeżywają doświadczenie narodowe zgodnie z regułami ponowoczesności, nie tylko mogą na różne sposoby krytykować takie przywództwo, lekceważyć je, ale powinni zeń zrezygnować i ostatecznie unieważnić je za pomocą kategorii podmiotowości, wolności wyboru, samorealizacji.

Kwestionowanie przywództwa narodowego, np. w sferze wizji państwa narodowego, podważanie oczywistości nieograniczonego zaufania, czasami przybierające postać zawierzenia niemal religijnego ma szczególną moc integracyjną: wzmacnia przeżywających to pierwsze doświadczenie i jednocześnie utwierdza tych, którzy przeżywają to drugie.

Specyficzne uprawnienie przywódcy – bycie prawodawcą

Zatrzymajmy się na podstawowej charakterystyce nowoczesnego przywódcy narodowego, a mianowicie na tym, że ma on wszystkie cechy prawodawcy (tak jak to rozumiał Zygmunt Bauman). Konstrukcje narodu, jego ścieżki rozwojowej, celów do osiągnięcia itd. są wymyślone i propagowane przez przywódcę narodowego; są bezwarunkowym celem do osiągnięcia czy wizją, nad którą nie trzeba debatować, ale trzeba ją przyjąć, imitując jej treści i formy.

Przy takich konstrukcjach – podkreślmy – przywódcy narodowi stają się „prawodawcami”, a nie „tłumaczami” (Bauman 1998), gdyż przywódcom narodowym chodzi o takie „wytworzenie” ładu – „wyobrażonego” i realnego – który obowiązuje w zbiorowości stanowiącej kontekst relacji przywódcy – masy, i współdecydujący o uwarunkowaniach ich orientacji aksjologicznych, postaw życiowych i zorganizowanych działań.

Funkcja „prawodawcy” umożliwiła ideologowi narodowemu stworzenie przymusowego programu socjalizacji do bycia członkiem określonego narodu i państwa i jednocześnie zbudowanie odpowiedniego instrumentarium, które ten program „socjalizacji do narodu” wprowadzi w życie publiczne. Powiedzieć więc można, że *przywódcy narodowi robią z programu ideologii narodowej program edukacji narodowej*; czynią z formacji intelektualnej „formację szkolną”; demokratyczną czy elitarną. Dodajmy, że ta formacja szkolna jest wczesnonowoczesna, gdyż w instrukcjach i programach narodowych używanych do edukacji zasada dominacji kulturowej przywódców narodowych (elit politycznych, kulturalnych, społecznych itd.) jest oparta na ich wyjątkowych kompetencjach w dziedzinie dóbr politycznych i dóbr kulturowych. Przede wszystkim zasada „władzy przez wiedzę” objawia się w społecznie zaangażowanej nauce i kulturze ekspertalnej, a więc na styku systemu nauki i systemu społeczeństwa, który legitymizuje innowacje (m.in. przez odwołanie się do procesów modernizacyjnych na wielką skalę), co czyni projekt nowoczesnego doświadczenia narodowego nie tylko z punktu widzenia tego ideologa obowiązkowym, ale optymalnym i oczywi-

stym, bo pozbawionym namysłu nad podstawami i celami „zarysowanej” w ramach relacji przywódca – masy układu zależności i uległości.

Ideologia narodowa – ta z projektu intelektualno-emocjonalnego przywódcy – jest zaprzeczeniem projektu i strategii uwzględniania wielości zasad lokalnych (partykularnych), które „rozbijają” naród, i często powodują powstanie nietrwałych konstelacji wartości i interesów narodowych, które sprzyjają różnym formom wielokulturowości. W tworzonej przez nią mapie ładu i jego segmentów buduje się narracje nowoczesności, które ogniskują się przede wszystkim na wielkich państwach-narodach czy państwach narodowych, od których zależy geopolityka Europy narodów, intensywność i zakres mocy państwa narodowego, co decyduje o jego suwerenności i innych formach podmiotowości politycznej i kulturowej.

Projekt nowoczesnego doświadczenia narodowego nie jest projektem – zaznaczmy – który przedstawia zasady i środki emancypacji mas narodowych: obywatelskiej i kulturowej. Jest – przeciwnie – systemem różnych legitymizacji pomysłów przywódców narodowych (wyrażonych w postaci dychotomii) w odniesieniu do czasu, przestrzeni i ich pochodnych „dla mas”, które tym pomysłem zawierają i je imitują. Jest stworzony – upraszczając nieco tę kwestię – „dla” i „w imieniu” wielkich narodów, którym nikt współcześnie nie odmawia ani statusu narodu kulturowego, ani statusu narodu politycznego¹.

Warto jeszcze zauważyć, że doświadczenie narodowe jest konstruowane przez przywódców (zwłaszcza gdy są nimi eksperci, byli eksperci, lub intelektualiści – bohaterowie narodowi) w formie systemowej ideologii narodowej.

Przywódcą narodowy manifestuje opozycję układów wartości i interesów narodowych, posiłkując się stale obecnym w epoce nowo-

¹ Jeśli już ideologie narodowe nie dotyczą takich państw-narodów, których wizerunki potęgują ich różne formy ekspansji, to dotyczą małych narodów, które stają się naśladowcami wzorca wielkiego, ekspansywnego terytorialnie i normatywnie narodu.

czesności namysłem nad opozycją kultury nauki i kultury ekspertów (która to kultura stała się podstawą nauk społecznych – teoretycznych i tych związanych z koncepcjami inżynierii społecznej) i światem życia codziennego. Tak „skrojone” *doświadczenie wyrażone w języku nauki i ekspertyzy* (przyszłość narodowa przedstawiana bywa jako realizacja wiedzy naukowej, która wykracza poza technikę i „atakuję” humanistykę a także towarzyszące jej idee i wartości) zwykle bywa konstruowane przez przywódców jako opozycja do świata przeżywanego, świata chaotycznych przeżyć, wspomnień i lęków. Sposób przedstawiania i objaśniania przez przywódców narodowych dychotomii między „obszarem obowiązywania zasad systemowej ideologii narodowej” a „obszarem, w których one nie obowiązują” pokazuje siłę ich obecnie manifestowanego konstruktywizmu, a także to, że konstruktywizm ten może objąć jeszcze większe strefy wartości i interesów.

Najogólniej mówiąc, *konstruktywizm przywódców narodowych*, prowadząc do wzmocnienia ich roli awangardy w dziedzinie postępu narodów i tożsamości narodowych i „odsiewając” wiele wartości i interesów odnoszących się do epoki narodów, zubaża i ogranicza środki i cele postępu narodowego mierzonego powstaniem i utrzymaniem państwa narodowego lub – jak to formułują niektórzy ideologowie – „zbudowania w przyszłości cywilizacji narodowej”. Te jasno wytyczone cele narodowe pomagają zwolennikom nie tylko budować optymistyczne wizje rozwojowe, ale ta orientacja na porządkowanie i odrzucanie – formułowane właśnie w języku dychotomii – powoduje wbudowanie w to doświadczenie logiki „zamknięcia”, np. przed innymi, dawnymi, przed niepewnością w oswojaniu przyszłości.

Modernizacja codziennego życia narodowego stanowi – podkreślmy – jeden z najtrudniejszych problemów dla przywódców narodowych-ideologów. Musi bowiem ona pokazywać, że modernizację świata doznań narodowych określają jedynie struktury celowo-racjonalne.

W takiej postaci i przy tak zakreślonych celach ideologia narodo-
wa narzuca charakterystyczne dla niej ustalenia z zakresu wiedzy
naukowej oraz eksperckiej, a wszystko po to, by osiągnąć najwyższy
poziom integracji wewnątrz aktualnej struktury narodowej i inte-
gracji między terażniejszością i przeszłością, a przede wszystkim
między przyszłością a terażniejszością.

Podkreślałam różne wymiary przywództwa narodowego jako
specyficznego atrybutu nowoczesnego doświadczenia narodo-
wego. Jest ono przywództwem mocnym, gdyż oparte jest na dychoto-
mii, co powoduje nieprzewidywalną odrębność zadań między
przywódcą a innymi. W związku z tym następuje zwolnienie pod-
legających mu grup społecznych z autonomicznego budowania
własnych struktur życia codziennego i odczytywanie przez przy-
wódców narodowych reguł świata nowoczesnego jako rozpozna-
nych, nieusuwalnych przeciwieństw.

Przywódcą narodowy – ideolog narodowy – rysuje mapę nowo-
czesności narodowej. Czyni to, wskazując na rolę praw dziejowych,
na rosnące znaczenie racjonalności instrumentalnej w budowaniu
narodu przy użytkowaniu ogólnych schematów porządkujących
treści i formy doświadczeń indywidualnych i grupowych, co koń-
czy się tym, że przywódcy narodowi stają się strażnikami wartości
narodowych.

Jakość jego przywództwa, które się mierzy jakością konstru-
owanego przez niego doświadczenia narodowego – dodajmy – za-
leży nie tylko od akceptacji wielu różnych ustaleń naukowych,
głównie z zakresu nauk historycznych i społecznych, w związku
np. z przekształcaniem narodu kulturowego w naród polityczny
i państwo narodowe, ale także od tego, jaką rolę w takim projekto-
waniu przypisują przywódcy narodowi wiedzy z zakresu psycholo-
gii poznawczej i psychologii społecznej (szczególnie w jej wariant-
cie scjentyistycznym). Również w takiej roli – dodajmy – występują
nauki o polityce koncentrujące się na porządkowaniu refleksji nad
politykami narodowościowymi czy ustalającymi reguły rządzenia
organizacjami mniejszościowymi.

Można powiedzieć, że relacja między przywódcą narodowym a jego zwolennikami wykorzystuje rytuały i kostiumy edukacji szkolnej i czyni z tych, których się wychowuje, uczniów określonej koncepcji „bycia w narodzie”.

Bardzo byłoby ciekawe, gdyby ktoś, np. odwołując się do danych polskich z nie tak dawnego XX wieku, ale także z pierwszej dekady XXI, próbował zastanowić się, co nazywa się w obrębie polskiej kultury narodowej „szkołą narodową” począwszy od historii a skończywszy na sztukach pięknych i zajęciach sportowych, ale też poważniej zastanowił się, jaką rolę w kształtowaniu doświadczenia narodowego na masową skalę (i to obligatoryjną) odgrywa bycie uczniem w szkole, jakim wpływom uczniowie ulegają, gdy w roli przywódców narodowych – może nie najbardziej widocznych publicznie, ale bardzo wpływowych – występują wychowawcy i nauczyciele, ale także ministrowie „od edukacji”.

*

Nowoczesne doświadczenie narodowe, bo jego konstruktorem jest tylko i wyłącznie przywódca narodowy, w swoim projekcie jest zawarte między Scyllą wiedzy o narodzie dublującej wiedzę o wspólnotach religijnych, a Charybdą zrzeszenia politycznego wzorowanego na funkcjach i zadaniach państwa narodowego. W takim jak ten projekcie przywódca uczy dychotomii nie tylko przejawiającej się w oddzielaniu „naszości narodowej” (jest ona sferą pozytywności) od sfer ujawniania przez ludzi i instytucje obcości (która z kolei ma przydaną atrybucję ujemną), ale uczy gotowości do akceptacji odgórnej socjalizacji do narodu.

BIBLIOGRAFIA

Akrin B., 1964, *State and Nations*. London.

Anderson B., 1997, *Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*; przekład Stefan Amsterdamski. Kraków: Warszawa: Znak; Fund. Batorego.

Arendt H., 1945, *Imperialism, nationalism, chauvinisms*. „Review of Politics” 7.

- Ayal E.B., 1956, *Nationalist Ideology and Economic Development*. „Human Organisation”, 25.
- Balicki Z., 1902, *Egoizm narodowy wobec etyki*. Lwów.
- Bauman Z., 2006, *Płynna nowoczesność*, Wydawnictwo Literackie: Kraków, tłum. Tomasz Kunz.
- Bauman Z., 1998, *Prawodawcy i tłumacze*, przeł. Andrzej Ceynowa i Jerzy Giebułtowski, Warszawa: IFIS PAN.
- Bauman Z., 2006, *Społeczeństwo w stanie obłączenia*, przeł. Janusz Margański. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Bennis Warren, 1990, *Why leaders can't lead: the unconscious conspiracy continues*. San Francisco, CA; Oxford: Jossey-Bass Publ..
- Bystron J.St., 1916, *Pojęcie narodu w socjologii polskiej*. „Rok Polski. Czasopismo poświęcone zagadnieniom życia narodowego”, 4.
- Bystron J.St., 1935, *Megalomania narodowa*. Warszawa.
- Capek K., 1977, *Miejsce dla Jonathana*, w: *We własnych oczach, XX-wieczny esej zachodnio-i południowosłowiański*. H. Janaszek-Ivanickowa i in. (wyd.). Warszawa, s. 74–99.
- Cohen, Michael D., 1974, *Leadership and ambiguity: the American college president*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Cooley C.H., 1927, *Human Nature and the Social Order*, t. 3. New York.
- Deutsch K., 1969, *Nationalism and Its Alternatives*. New York.
- Dmowski R., 1907, *Myśli nowoczesnego Polaka*. Lwów.
- Ethnonationalism in the contemporary world: Walker Connor and the study of nationalism*, 2002, ed. by Daniele Conversi. London; New York, NY: Routledge, cop.
- Foucault M., 1980, *Power and Knowledge*. Brighton.
- F. de Foutette, 1981, *Sociologie de l'antisemitisme*. Paris.
- Geertz C., 1963, *Ideology as a Cultural System*, [w:] *Ideology and Discontent*. D. Apter (ed.), New York.
- Geertz C., 1975, *The Interpretation of Cultures*. London.
- Gellner E., 1983, *Nations and Nationalism*. Oxford.
- Gilbert P., 1998, *The philosophy of nationalism /*. Boulder, CO; Oxford: Westview Press.
- Grodzins M., 1966, *The Loyal and the Disloyal: Social Boundaries of Patriotism and Treason*. Cleveland – New York.
- Haynes C.I.H., 1931, *The Historical Evolution of Modern Nationalism*. New York.
- Hertz F., 1977, *Nationalism in History and Politics*. London 1944.
- The Ideologies of Developing Nations*, 1967, P.E. Sigmund (ed.). Rev. ed., New York.
- Kłoskowska A., 1996, *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe.
- Kurczewska J., 1988, *Etnocentryzm a ideologia narodowa*, „Kultura i Społeczeństwo”, 4.
- Leaders and followers: challenges for the future, 1986, ed. by Trudy Heller, Jon Van Til, Louis A. Zurcher. Greenwich, CT: JAI Press.
- Lewandowski E., 1985, *Dusza anielska i czerep rubaszny*, „Polityka”, 39(1432).
- Ossowski S., 1967, *Konflikty niewspółmiernych skal wartości oraz Metamorfozy i konstelacje*, [w:] *Z zagadnień psychologii społecznej. Dzieła*, t. III. Warszawa 1967.
- Ossowski S., 1970, *O patriotyzmie*, [w:] *Publicystyka. Recenzje. Posłowie. Wspomnienia. Dzieła*, t. VI. Warszawa.
- Özirimli U., 2000, *Theories of nationalism: a critical introduction*, foreword by Fred Halliday, Houndmills. London: Macmillan.

- Przywódstwo polityczne: teorie i rzeczywistość*, 2004, red. Lech Rubisz i Krzysztof Zuba. Toruń: Wydaw. Adam Marszałek, cop.
- Ricoeur P., 1978, *Can there Be a Scientific Concept of Ideology?*, [w:] *Phenomenology and the Social Sciences: A Dialogue*. J. Bien (ed.). Hague.
- Smith A.D., 1972, *Ethnocentrism, Nationalism and Social Change*, „European Journal of Comparative Sociology”, 13.
- Thompson J.B., 1984, *Studies in the Theory of Ideology*. Berkeley, rozdz. III.
- Viroli M., 2003, *For love of country: an essay of patriotism and nationalism*, Oxford: Clarendon Press, cop.
- Walicki A., 2000, *Philosophy and Romantic Nationalism. The Case of Poland*. Oxford.
- Walicki A., 1991, *Trzy patriotyzmy: trzy tradycje polskiego patriotyzmu i ich znaczenie współczesne*, Warszawa: Res Publica.
- Wolin S., 1960, *Politics and Vision*. Boston.
- Znaniecki F., 1990, *Współczesne narody*; dzieło tytułowe przełożył Zygmunt Dulczewski; wstępem opatrzył Jerzy Szacki. Warszawa: PWN.
- Ziółkowski M., 1997, *O różnorodności teraźniejszości*, „Kultura i Społeczeństwo”, 4.